

КОВАЛЕВСЬКА О.О.
ЗОБРАЖЕННЯ КРІЗЬ ВІКИ:
ІКОНОГРАФІЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ
XVII–XVIII ст.: У 2 ч. –
К.: Ін-т історії України НАНУ,
2014. – Ч.1: Монографія. –
314 с.; Ч.2: Додатки. – 330 с.

Стан української історичної науки доводить, що чимало тем та проблем козацького періоду історії нашої країни вже знайшли свого дослідника і гідно представлені на книжковому ринку. Саме тому поява нового видання, яке демон-

струє неординарний підхід до вивчення козацької верстви, одразу привертає увагу фахівця.

Монографія О.Ковалевської, яка нещодавно вийшла друком в Інституті історії України НАНУ, стала певним узагальненням усіх попередніх досліджень авторки, котра багато років займається студіюванням зображальних джерел (творів мистецтва), присвячених представникам козацтва. Найбільш ґрунтовні висновки та особисті досягнення фахівця пов'язані з дослідженням іконографії гетьмана І.Мазепи, що знайшло своє відображення в її численних публікаціях, виступах на конференціях, публічних лекціях та інтерв'ю. Спостереження й досвід, здобуті у ході опрацювання портретів одного з найвідоміших представників козацької старшини XVII–XVIII ст., розроблені практичні прийоми праці з цікавим, але поки що мало залученим видом історичних носіїв інформації, О.Ковалевська застосувала й під час опрацювання загальної кількості джерельного масиву, що репрезентує козацьку еліту.

Представлене авторкою дослідження має цілком логічну структуру, обумовлену дослідницькими завданнями. На сторінках праці розкрито загальне поняття зображального джерела, його місце в типо-видовій класифікації, функції, інформативні та інтерпретаційні можливості. Загальний аналіз стану розробки теми іконографії представників козацької старшини дозволив продемонструвати наявні у цій царині досягнення, а також проблеми та перспективи майбутніх досліджень. Дійсно, частина викладачів, студентів і навіть науковців сприймають подібні джерела суто як ілюстративний матеріал до своїх проєктів. Натомість завдяки праці О.Ковалевської очевидно, що зображальні джерела становлять неабияку цінність для історичної науки. Зауважимо, що відібрані та проаналізовані зображення слугують формуванню візуального уявлення про козацьку старшину (на жаль, для пересічних громадян воно здебільшого зводиться до вигляду розтиражованого в радянську добу запорозького козака у шароварах та з оселедцем, збіднілого й сумного, що аж ніяк не відповідало вигляду козацької еліти XVII–XVIII ст.).

Увагу будь-якого історика-козакознавця приверне реалізована дослідницею спроба підрахувати гіпотетичну та реальну кількість зображальних джерел, на підставі яких сучасні фахівці можуть вивчати не лише іконографію козацьких старшин, але і їх генеалогію, герби, зброю, строї тощо. Висновок О.Ковалевської, унаочнений у відповідних діаграмах та інформаційних таблицях, поданих у ґрунтовних додатках, вражає: дослідники можуть оперувати лише трохи більше, ніж 3% від гіпотетичної кількості візуальних джерел. У зв'язку з цим цілком можна погодитися з авторкою, що такого джерельного масиву недостатньо для формування повноцінного уявлення про козацтво XVII–XVIII ст., зовнішність, уподобання, форми саморепрезентації та візуальну культуру його представників загалом. Авторка проявляє очевидну скромність, коли у висновках (с.240–241) відзначає, що здебільшого дослідженими є зображення лише трьох видатних постатей козацької доби – П.Сагайдачного, Б.Хмельницького та І.Мазепи. З її праці стає очевидним, що здійснено аналіз та вперше введено до наукового обігу різноманітні варіанти зображень інших козацьких старшин – генерального, полкового та сотенного рівнів. Особливо хотілося б відзначити підрозділ, присвячений розкриттю інформативного потенціалу таких специфічних джерел, як ікони та стінопис, де на основі роз'яснення біблійних сюжетів і персонажів О.Ковалевська ідентифікує персонажів козацької історії – Л.Полуботка, П.Калнишевського та ін. (с.135–140).

Представляють інтерес наведені в монографії приклади застосування спеціальних методик та прийомів, які дозволяють вилучити з зображальних джерел максимум можливої інформації, верифікувати достовірність самих цих джерел та передачу ними зовнішності козацьких старшин, зрозуміти задум художників і сенс супровідних предметів, зображень на портретах, ґравірованих тезах, графічних панегіриках тощо.

Зі сторінок праці О.Ковалевської також постають імовірні напрями майбутніх досліджень. Дійсно оригінальними могли би бути порівняльні студії над портретами представників різних козацьких формувань, зокрема старшин України-Гетьманщини та отаманів Чорноморського й Донського військ. Крім суто теоретичного, монографія О.Ковалевської має цілком практичне значення, адже висновки та рекомендації авторки можуть бути використані в лекційних курсах, при ілюструванні науково-популярних видань, для організації наукових пошуків та в музейній роботі.

Загалом нова праця О.Ковалевської, котра складається з монографічної та візуально-інформативної частин, цікава як із загальноісторичного, джерелознавчого, іконографічного, так і дидактичного погляду. Ознайомлення з її змістом буде бажаним і для фахового історика, і для дослідника-початківця, і для будь-якої людини, що цікавиться історією України XVII–XVIII ст.

О.А.Бачинська (Одеса)